

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Економіка» вибіркових компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

Аеронавігація

за темою № 3 - Капітал, виробничі фонди та нематеріальні ресурси

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою Кременчуцького
льотного коледжу Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління,
протокол від 31.08.2021 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, к.п.н.,
спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Носач І.В.

Рецензенти:

1. Доктор економічних наук, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського – Дружиніна В.В.
2. Кандидат економічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС – Пушкар О.І.

План лекції

1. Сутність і склад нематеріальних ресурсів
2. Сутність, структура та організація основних фондів
3. Оцінка вартості основних фондів
4. Фізичне і моральне зношення
5. Просте відтворення основних фондів. Амортизація

Рекомендована література:

Основна література:

1. Азарова А.О., Нікіфорова Л.О. Економіка підприємства. Практикум: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. В. : ВНТУ, 2016. – 216 с.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства. Підручник. – К.: Кондор, 2016. – 378 с.
3. Гринчуцький В.І., Карапетян Е.Т., Погріщук Б.В. Економіка підприємства. Вид. 2-ге перероблене і доповнене. Навчальний посібник. – К. : ЦНЛ, 2020. – 304 с.
4. Іванілов О.С. Економіка підприємства. Підручник. – К. : ЦНЛ, 2019. – 728 с.
5. Яркіна Н.М. Економіка підприємства. Вид. 2-ге перероблене і доповнене. Навчальний посібник. – К. : ЦНЛ, 2020. – 596 с.

Допоміжна література:

6. Конституція України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
7. Господарський кодекс України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. №2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
9. Афанасьєв М.В. Економіка підприємства. Підручник К. : Ліра-К, 2013. – 664 с.
10. Бочко О. Ю. Основи планування діяльності підприємств невиробничої сфери. Навчальний посібник. – К. : Ліра-К, 2014. – 218 с.
11. Васильців Т.Г. Економіка малого підприємства. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2013. – 446 с.
12. Гиль О.О. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств. Навчальний посібник. – К. : Ліра-К, 2015. – 248 с.
13. Заблоцький Б.Ф. Економіка і організація інноваційної діяльності. Навчальний посібник. – К. : Ліра-К, 2015. – 428 с.

- 14.Ковтун О.І. Стратегія підприємства: практикум. – К. : Ліра-К, 2014. – 308 с.
- 15.Круш П.В. Економіка (розрахунки фінансово-інвестиційних операцій в EXCEL). Навчальний посібник. – К. : ЦНЛ, 2014. – 256 с.
- 17.Лазебний В.С. Основи інтелектуальної власності. Навчальний посібник. – К. : Ліра-К, 2014. – 160 с.
- 18.Мороз В.С. Організація виробництва. Навчальний посібник. – К. : Ліра-К, 2015. – 256 с.
- 19.Петухова О.М. Інвестування. Навчальний посібник. – К. : ЦНЛ, 2014. – 336 с.
- 20.Шарко М.В., Мешкова-Кравченко Н.В., Радкевич О.М. Економіка підприємства. Навчальний посібник. – Х. : Олді-плюс, 2014. – 436 с.

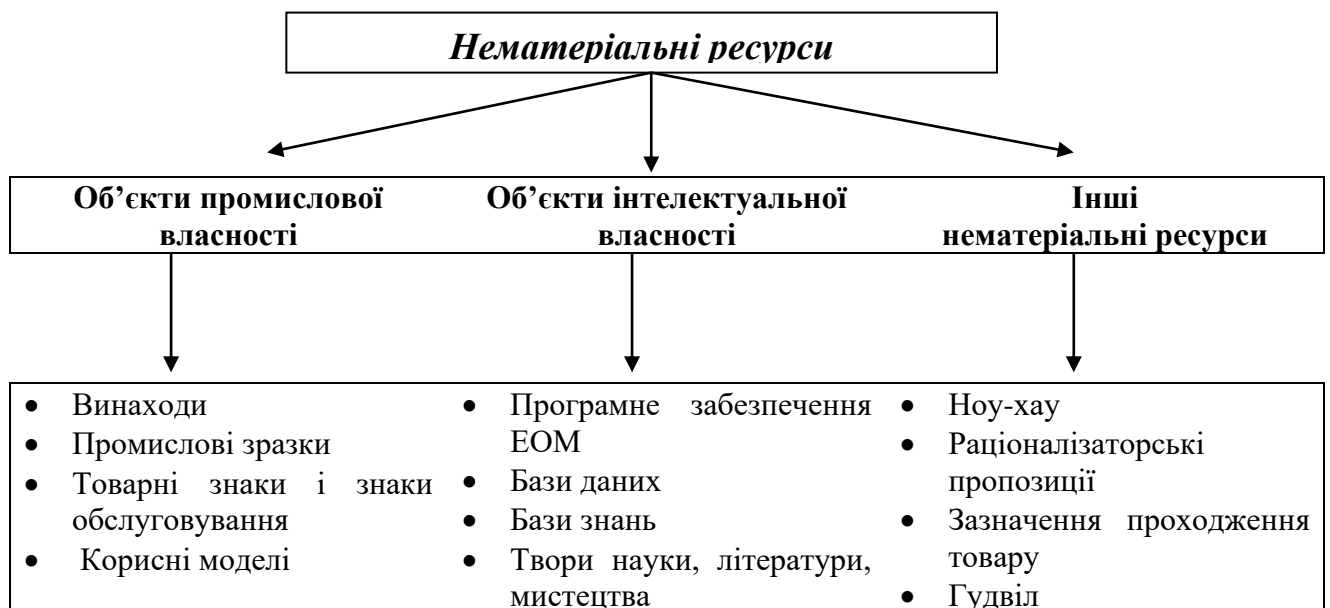
Інформаційні ресурси в Інтернеті:

- 21.Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
- 22.Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
- 23.Всесвітній економічний форум (ВЕФ) - World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>

Текст лекції

1. Сутність і склад нематеріальних ресурсів

Нематеріальні ресурси – це складова потенціалу підприємства, здатна забезпечувати економічну користь протягом тривалого періоду. Для цієї складової характерні відсутність матеріальної основи і невизначеність розмірів майбутнього прибутку від її використання. Складові нематеріальних ресурсів подано на рис.

Серед об'єктів промислової власності важливу роль відіграють винаходи. Винахід – це результат творчої діяльності людини в будь-якій технології, що позначений істотною новизною і дає позитивний ефект при його застосуванні.

Ноу-хау – це знання або досвід технічного, управлінського, комерційного, фінансового або іншого характеру, що можуть бути практично використані в наукових дослідженнях, у виготовленні та реалізації конкурентоспроможної продукції, забезпечуючи їх власникам певні переваги.

Гудвіл – це основний капітал підприємства або фірми, здатний приносити додаткові прибутки завдяки підвищенню конкурентоспроможності (з використанням іміджу, досвіду, ділових зв'язків, престижу товарних знаків, постійної клієнтури, прихильності споживачів).

Нематеріальні активи – це права на використання об'єктів промислової та інтелектуальної власності, а також інші майнові права.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими групами:

- права користування природними ресурсами – надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо;
- права користування майном – земельною ділянкою, будівлею, на оренду приміщень тощо;
- права на знаки для товарів і послуг – товарні знаки, торгові марки, фірмові назви;
- права на об'єкти промислової власності – винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорт рослин, породи тварин, ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо;
- авторські та суміжні з ними права – на літературні та музичні твори, програми для ЕОМ, бази даних тощо;
- гудвіл;
- інші нематеріальні активи – право на здійснення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо.

Об'єкти інтелектуальної власності охороняються авторським правом.

Права власності на винаходи, корисні моделі та промислові зразки засвідчуються патентами.

Патент – це документ, який держава видає особі або підприємству з наданням їм виключного права на використання зазначеного в патенті об'єкта промислової власності. У такий спосіб патентовласник утворює монополію на промислове використання зазначеного нематеріального ресурсу. У разі порушення прав патентовласника він може через суд примусово стягувати компенсацію збитків. Виключне право, яке випливає з патенту, існує лише на території тієї країни, що видала патент.

Передавання права використання здійснюється у формі ліцензійної угоди.

Ліцензія – це дозвіл на використання нематеріального ресурсу протягом певного періоду за обумовлену винагороду.

Ліцензійна угода – це договір, згідно з яким власник нематеріального активу передає іншій стороні ліцензію на використання в певних межах своїх прав на патент або авторське право.

2. Сутність, структура та організація основних фондів

Основні фонди – це засоби праці, які неодноразово беруть участь у виробничому процесі, не змінюючи при цьому своєї первинної форми. Їх вартість переноситься на вартість готової продукції частинами в міру зношення шляхом амортизаційних відрахувань.

За функціональним призначенням основні фонди поділяються на виробничі й невиробничі.

До виробничих належать основні фонди, що беруть безпосередню участь у виробничому процесі або обслуговують його.

До невиробничих належать основні фонди, які не беруть участі у виробничому процесі, але перебувають на балансі промислового підприємства. Наприклад, це відомчі житлові будинки, дитячі садки, лікарні тощо. Оскільки невиробничі фонди не беруть участі у виробничому процесі, то їх вартість не переноситься на вартість готової продукції. Їх зношення відшкодовується за рахунок бюджетних або інших асигнувань.

Залежно від участі у процесі виробництва, тобто від ступеня їх впливу на предмет праці, основні фонди поділяються на активну і пасивну частини. До активної частини належать: робочі машини й механізми, транспортні засоби, силові машини і устаткування, технологічні лінії, виробничий інструмент, інвентар тощо, до пасивної – будівлі, споруди, передавальні пристрої тощо.

До основних фондів підприємства не належать і вважаються їх оборотними засобами:

- засоби праці з терміном корисного використання менш як 12 місяців незалежно від вартості;
- малоцінні предмети виробничого оснащення;
- змінне обладнання (таке, що багаторазово використовується у виробництві у вигляді змінних пристосувань до основних фондів);
- спецодяг, спецвзуття, формений одяг;
- предмети, призначені для передання в оренду;
- багаторічні насадження, які вирощуються у розсадниках як посадковий матеріал.

Співвідношення активної і пасивної частин виробничих основних фондів називається їх виробничою структурою. Вважається, що структура основних фондів залежить від відсотка їх активної частини і що більший цей відсоток, то прогресивнішою і ефективнішою стає структура.

3. Оцінка вартості основних фондів

Оцінювання основних фондів полягає у грошовому вираженні їх вартості. Застосовують такі види оцінювання, як первісна, відновна, залишкова та ліквідаційна вартість основних фондів.

Первісна вартість основних фондів – це їх вартість на момент введення в дію. Визначають її за формулою:

$$C_{\text{перв}} = C_{\text{придб}} + C_{\text{дост}} + C_{\text{монт}} + C_{\text{інш}},$$

де $C_{\text{придб}}$ – вартість придбання основних фондів;

$C_{\text{дост}}$ – вартість доставки основних фондів;

$C_{\text{монт}}$ – вартість монтажу;

$C_{\text{інш}}$ – інші витрати, пов'язані з придбанням основних фондів (митні збори, комісійні посередника та ін.).

Якщо вартість основних засобів значно (на 10 % і більше) відрізняється від їх реальної вартості на дату балансу, то підприємство має їх переоцінити. При цьому виникає поняття відновної вартості.

Відновна (переоцінена) вартість основних фондів – це вартість їх відтворення в умовах і цінах, що склалися. Вона враховує такі самі витрати, що й первісна вартість, але за сучасними цінами. Відновну вартість визначають за формулою:

$$C_{\text{відн}} = C_{\text{перв}} i$$

де i – індекс переоцінки, який визначають діленням справедливої вартості об'єкта, що переоцінюється, на його залишкову вартість.

Залишкова вартість основних фондів виникає у процесі їх експлуатації і характеризує реально існуючу їх вартість, ще не перенесену на вартість готової продукції. Визначають її за формулою:

$$C_{\text{зал}} = C_{\text{перв}} - C_{\text{зн}}$$

де $C_{\text{зн}}$ – вартість зношення (амортизаційні відрахування).

Ліквідаційною називають вартість основних фондів після завершення терміну їх експлуатації.

Середньорічну вартість основних фондів підприємства розраховують так:

$$C_{\text{сер}} = C_{\text{поч}} + k \frac{C_{\text{введ}}}{12} - (12 - k_1) \frac{C_{\text{вив}}}{12},$$

$C_{\text{поч}}$ – вартість основних фондів на початок звітнього року;

k, k_1 – кількість місяців, протягом яких відповідні групи основних фондів експлуатувалися у звітному році;

$C_{введ}$ – вартість основних фондів, що вводяться протягом року;

$C_{вив}$ – вартість основних фондів, виведених з експлуатації у звітному році.

Наявність і рух основних фондів у бухгалтерському обліку відображаються щомісяця. Вартість основних фондів на кінець розрахункового періоду визначається так:

$$C_{кін} = C_{поч} + C_{введ} - C_{вив}$$

4. Фізичне і моральне зношення

Основні фонди, що беруть участь у процесі виробництва, поступово втрачають первісні характеристики через зношення. Під зношенням основних фондів розуміється втрата їх вартості. Розрізняють два види зношення: фізичне та моральне.

Фізичне зношення настає під впливом навколишнього середовища і експлуатаційних навантажень.

Моральне зношення – це знецінення діючих основних фондів до настання повного фізичного зношення. Найчастіше моральне зношення основних фондів відбувається під впливом НТП або внаслідок здешевлення їх виробництва в сучасних умовах.

Для усунення зношення застосовують різні форми відтворення основних фондів: ремонт, модернізацію тощо. Розрізняють два види ремонтів – поточний і капітальний.

Поточний ремонт полягає у зберіганні засобів праці у придатному стані для подальшого продуктивного використання і має характер дрібних налагоджувальних робіт. Витрати на поточний ремонт є періодичними, незначними за вартістю. Такі ремонти планують, і їх вартість відносять на собівартість продукції в тому періоді, коли здійснюють ремонти.

Капітальний ремонт призначений для відшкодування нормального фізичного зношення елементів основного фонду і максимально можливого відновлення його первісних техніко-експлуатаційних параметрів. За масштабом капітальний ремонт значніший від поточного, потребує більших витрат часу і коштів.

5. Просте відтворення основних фондів. Амортизація.

Просте відтворення основних фондів забезпечується амортизаційними відрахуваннями.

Амортизація – це процес перенесення вартості основних фондів на вартість готової продукції частинами з метою її повного відшкодування. Згідно з Положенням про порядок визначення амортизації та віднесення амортизаційних відрахувань на витрати підприємства амортизації підлягають витрати, пов'язані з придбанням і введенням в експлуатацію основних фондів; самостійним виготовленням основних фондів; реконструкцією; модернізацією основних фондів; проведенням капітальних ремонтів.

Повна сума амортизаційних відрахувань за нормативний термін їх використання складається із суми первісної вартості та витрат на підтримку їх у робочому стані:

$$A = C_{перв} + C_{к.р.} + C_{мод},$$

де $C_{к.р.}$, $C_{мод}$ – вартість відповідно капітальних ремонтів і модернізації основних фондів.

Балансова вартість основних фондів на момент введення їх в експлуатацію містить повну суму амортизаційних відрахувань.

Нарахування амортизації здійснюється протягом терміну корисної експлуатації основного фонду і призупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови або консервації.

Щорічна сума амортизаційних відрахувань визначається діленням повної суми амортизаційних відрахувань на нормативний термін служби основних фондів:

$$A_p = \frac{C_{перв} + C_{к.р.} + C_{мод}}{T_n},$$

Суми амортизаційних відрахувань на підприємстві визначаються за допомогою річних норм амортизації. Річна норма амортизації – це відношення річної суми амортизації (без ліквідаційної вартості) до балансової вартості основних фондів, виражене у відсотках:

$$n_a = \frac{C_{бал} - C_{лікв}}{C_{бал} T_n} * 100\%,$$

де $C_{бал}$ - балансова вартість основних фондів.

За бухгалтерським обліком нарахування амортизації здійснюється щомісяця. Місячну суму амортизації визначають діленням річної суми амортизації на 12.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» суб'єктам господарювання рекомендовано нараховувати амортизацію в бухгалтерському обліку такими методами:

- прямолінійним (рівномірного списання);
- зменшення залишкової вартості (зменшення залишку);
- прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивним (цілих значень років);
- виробничим (суми одиниць продукції).

Прямолінійний метод найпоширеніший. Він характеризується Рівномірністю розподілу сум амортизації між обліковими періодами.

Річну суму амортизаційних відрахувань визначають за формулою:

$$A_p = \frac{C_{бал} n_a}{100\%},$$

де $C_{бал}$ – первісна балансова вартість групи основних фондів; n_a – річна норма амортизації.

Метод зменшення залишкової вартості полягає у визначенні суми амортизації основних фондів виходячи з їх залишкової вартості ($A_{зал}$) на початок року:

$$A_p = \frac{A_{зал} n_a}{100},$$

де n – термін корисного використання основних фондів.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості передбачає нарахування амортизації виходячи із залишкової вартості основних фондів на початок року і подвійної річної норми амортизації:

$$A_p = \frac{A_{зал}(2n_a)}{100},$$

де n_a обчислюється як і при рівномірній амортизації.

За кумулятивним методом (цілих значень років) визначають суму щорічної амортизації, що обчислюється як добуток амортизованої вартості основних фондів на кумулятивний коефіцієнт (k):

$$A_p = (C_{перв} - C_{лікв}) * k,$$

На підприємствах обчислюють значну кількість показників використання основних фондів. Усі вони поділяються на дві групи: узагальнені й окремі.

Узагальненими називають показники, які використовують на всіх рівнях економіки, галузі, підприємства. Розглянемо основні з них.

1. Фондовіддача основних фондів – це відношення обсягу виробленої продукції підприємства до середньорічної вартості основних фондів, що

показує, який обсяг виробленої продукції припадає на 1 грн вартості основних фондів, тобто

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{Q}{C_{\text{сеп}}},$$

2. Фондомісткість основних фондів – це показник, обернений до фондовіддачі. Він показує, яка вартість основних фондів припадає на 1 грн виробленої продукції, тобто

$$\Phi_{\text{м}} = \frac{C_{\text{сеп}}}{Q}, \quad \text{або} \quad \Phi_{\text{м}} = \frac{1}{\Phi_{\text{в}}},$$

3. Рентабельність основних фондів – це відношення прибутку, отриманого підприємством за певний період, до середньорічної вартості основних фондів підприємства.

Розширене відтворення основних фондів передбачає збільшення обсягів виробництва і відбувається так:

- технічним переозброєнням діючого підприємства (впровадження нової техніки, технології, механізація та автоматизація виробництва, модернізація та заміна застарілого устаткування);
- реконструкцією діючого підприємства (повне або часткове переобладнання виробництва, можливе спорудження нових або розширення існуючих допоміжних та обслуговуючих об'єктів);
- розширенням діючого підприємства (спорудження другої та наступних його черг, додаткових виробничих комплексів, нових цехів або розширення існуючих);
- новобудовою (спорудження на нових майданчиках окремих виробничих об'єктів або підприємств).

Виробнича потужність – це максимально можливий обсяг випуску продукції за певний період.